

A vezérezredes utolsó levele (kisregény)

3.

Holnap véget ér a tárgyalás, az ügyész és a védő szavai után majd szót kapok én is, az utolsó szó jogán elmondhatom még egyszer, amit a védelmem érdekében fontosnak tartok. Hogy valamit is mondjak, s ezzel befolyásoljam a bírák véleményét, ezekkel az illúziókkal itt már leszámoltam. Pénteken a vádlottak vallomása után javasoltam néhány tanú kihallgatását: Náday István, Nagybacsoni Nagy Vilmos vezérezredek, Ternegg Kálmán, Kádár Gyula, Hatz Ottó meg innen is az a magyar író, aki még negyvenkettőben Lillafüreden beszélt a razziáról. Ezek közül bármelyik, de mások is bizonyíthatnák állításaim igazságát. A többiek ugyancsak kérték újabb tanúk beidézését, a vádlottaknak erre joguk van, s minden valamirevaló bíróság ezt magától értetődőnek tekintti, hiszen nem nevezhető igazságosnak az az ítélet, amit a védelem tanúinak meghallgatása nélkül hoznak meg. Nos, a bírák itt ezt nem tartották fontosnak, kérésünkre kijelentették, hogy újabb tanúk kihallgatása nem szükséges, a vádlottak bűnössége anélkül is bebizonyosodott. Így. Aki még dédelgetett valamilyen illúziót az ítéletekkel kapcsolatban, ezek után már nem bízhatott semmiben.

Nekem már a harmadik napon befellegzett (nem fejeztem be azt a levelet, amelyben már utaltam erre), amikor FCZF altábornagy megtette vallomását. Valójában ő itt, a kommunista bíróság előtt is csak azt a bosszúhadjáratot folytatta, amit már Szálasi hatalomra jutása után mint a számonkérőszék felügyelője indított meg ellenem: én mint védőörizetes kerültem a sopronkőhidai fogházba, de miután kivallattak arról, miért állítottam bíróság elé a délvidéki vérengzés ügyében, hát eztán már mint vád alatt állót áthelyeztek a politikai foglyok közé. Ezt az egész táborát az a Dominich bírósága vezette, aki az én rögtönítélő bíróságomnak is bírója volt, később megmaradt a nyilasok szolgálatában, de reméltem, hogy nem fog serénykedni az ellenem irányuló intézkedések végrehajtásában. Talán ezzel magyarázhatom azt is, hogy egy alkalommal, amikor influenzás vol-

tam, nem erőltették a kihallgatásomat. Közben az oroszok nyomultak előre, közeledett a front, s nem maradt számunkra más, a szemmel láthatóan fokozódó fejetlenség közepette elindítottak bennünket nyugat felé, s utána már mással voltak elfoglalva, nem jutott idejük a mi ügyeink tárgyalására. FCZF hát akkor nem tölthette ki bosszúját rajtam, s itt most újabb alkalmat látott.

Pedig negyvenegy októberében a kormányzó úr az én javaslatomra lépteti elő altábornaggyá, általában komoly, megbízható, alapos embernek ismerték, megérdemelte az előléptetést. A szegedi hadtestnek lett a parancsnoka, a visszacsatolt Bácska, az itteni szerteágazó kommunista mozgalom meg a Balkánon fellángolt polgárháború veszélye miatt fontosnak tartottuk, hogy délen egy kiváló ember hírében álló tábornok legyen a parancsnok. Egészsége ugyan már nem volt kifogástalan, gyógykezelésre szorult, de jól ellátta feladatát, kölcsönösen becsültük egymást, tudtam, mindig számíthatok támogatására: szükségem volt erre az érzésre, szívesen ültem vele egy társaságban, s örültem, ha Pesten járva felkeresett.

Aztán jött ez a razzia, a szerbek mozgolódtak, merényleteket követtek el a csendőrök, a rendőrök ellen, rálőttek a járőrökre, fennállt a veszély, hogy délről átszap a láng, fegyveres lázadás tör ki: a hírszerzők ilyen értesüléseket szereztek, a belügyminiszter elégtelennek találta saját erőit, kérte a honvédség segítségét. Én azokban a napokban egészen másféle feladatokkal voltam elfoglalva, emlékszel rá, előbb Ribbentrop jött, aztán Keitel. Az egész magyar hadsereget követelték, addigi legnehezebb feledatom előtt álltam, kemény alkut folytattunk, nem jutott időm a délvidéki eseményekkel törődni, de nyugodt lehettem, az altábornagnál senki jobban nem teljesíthetné a megbízatást. Hanem a második vagy harmadik nap felhív a miniszterelnök, hogy tudom-e mi történik odalenn. Az lehetetlen! – mondtam, a szörnyűségeket hallva, de küldtem egy táviratot. Később láttuk, a tulajdonképpeni tömegmészárlást ezután követték el.

Sokat hallhattál, olvashattál te már erről, nem szeretnék én is ezzel untatni most, éppen most, amikor talán az utolsó szavaimat intézem hozzád (sejtem, hogy többé nem lesz alkalom, még ilyen sem, hogy a végső távozásom előtt elmondjam még neked, amit a halálom előtt legfontosabbnak tartok), de biztos, hogy az ítélet kimondásakor ezt tartják majd legsúlyosabb vétkemnek, hát ezért, a sok hazug láрма között kell, hogy halld az igazság halk, haldokló s csak neked szóló hangját.

Megpróbáltam én ezt itt is, ezeknek is elmondani, noha megannyiszor bebizonyították, hogy nincs fülük az igazsághoz. Mondtam, holnap vége a tárgyalásnak, utoljára még itt is szót kapunk, s noha FCZF valómásával eltemette minden reményemet, mégis fontos lesz, hogy mit mondok: nem sok esély adatott meg nekem az igazam bizonyítására, hát egyet sem szabad elszalasztanom, ezt a legutolsót semmiképpen. Végül is, hát ők, ezek a bírák is emberek...talán...

Egy leleplező vallomást kellene tennem, felfednem egy fontos mozzanatot, egyszerre rádöbbeneni a bírakat, a közönséget az altábornagy rágalmainak hazug voltára. Ez, ha ez sikerülne! Vagy úgy szólni (ezt sem szabad teljesen kizárni), hogy az altábornagy szíve (mert van szíve) beleremegjen, s bűnbánón maga cáfolja meg előbbi kijelentéseit. (Gyógyíthatatlan naivitás, mint Klessheimban, amikor hittem, meggyőzhetem Hitlert, hogy nem érdeke Magyarország megszállása, álljon el tervétől, vagy aztán, amikor első kihallgatásomkor elmondtam az amerikaiaknak, mit tettem a németek háta mögött a velük való kapcsolat felvétele érdekében: mindkét esetben úgy látszott, méltányolják érveimet, de aztán csak elvetették, végül ezek is, azok is ellenségként bántak velem. S ami legszörnyűbb: a tényleges igazságot, hogy a németekkel szemben a legnagyobb kockázatot vállalva az angolszászok felé léptem, azt a nemzetemet szolgálva tettem, hogy ezt még Budapesten sem méltányolták: a legnehezebbet is vállalva, amit a népemért tettem, a pesti bíróság azt is vétkemül rótt fel, azért is büntetés lett a jutalom.)

Ezt, a lehetetlent kell majd most, az utolsó szó jogán megpróbálni. Itt most nem is tehetek mást. Csak az menekülhet meg, aki erre képes. Én – ezt te is tudod – nem először kerülök ilyen helyzetbe.

Akkor, negyvenkettő elején, amikor a németekkel létrejött a megegyezés, hozzá kellett fognunk a frontra küldendő csapatoknak, a 2. magyar hadseregnek a fölállításához. Rengeteg a munka, az egész vezérkar ezzel van elfoglalva. Jó két hónap áll rendelkez-

zésünkre. Áprilisban megindulnak a csapatszállító szerelvények. S akkor, abban a minden percet kitöltő elfoglaltságban ér előbb a miniszterelnök kérdése, aztán meg a belügyminiszter már-már kétségbeesett üzenete, majd írásbeli jelentése az újvidéki kilengésekről. Magam is olvastam ezt, az ottani rendőrfőtanácsos írta mindjárt a razziát követő napon: a legsúlyosabb vádak sorolja fel a honvédség meg a csendőrség tisztjei ellen. Csak ez hiányzott! Hívom a szegedi hadtestparancsnokságot. Mondom az altábornagynak, milyen hírek járnak, ő mindent aljas rágalomnak minősít, a rendőrfőnök jelentését maga is olvasta, az nem odavaló ember, gyorsan le kell váltani. Ez a kommentárja. Kérem, mégis vizsgálja ki az ügyet, készítsen jelentést, s hozza fel személyesen, csak így, a konkrét tényekkel lehet megcáfolni a rosszindulatú vádakot.

Jött is, február tizedikén, talán tizenegyedikén.

Ahogy jelentették érkezését, mindjárt fogadtam, sem a helyettesemet, sem a hadművelleti csoportfőnököt nem hívtam be, minél kevésbé legyen hivatalos jellege a beszélgetésnek, nehogy úgy érezze, a főnöke akarja felelősségre vonni: ezzel is meg akartam nyugtatni, két barát ül most le, közös gondjukat szeretnék megbeszélni.

– Hogy utaztál? – kérdeztem, ahogy az érkező barátot illik.

– Köszönöm. Hát mint télen...

Nagy hóviharak dúltak az előző napokban, sokfelé a közlekedés is akadozott.

– De fűtöttek?

– Hogyne. Meleg volt. Kicsit késtünk. De hát ilyenkor...

– Hát... Még jó, hogy múlik az a nagy hideg.

– Jól megfagyott. De gondolom, ott kinn is. Mi újság van arra? – érdeklődött a keleti front állása felől.

– Gondolom, ott Moszkva alatt is csikoroghat. Borzasztó, ott milyen hideg lehet. Szerencse, hogy a lovasdandárt sikerült még a tél előtt hazahoznunk... – kerülgettük a kását. Nyílt az ajtó, behozták a teát citrommal, a toroka miatt ő alkoholt nem ivott. A parancsotiszt megkérdezte, kérünk-e még valamit. Mondtam neki, nem vagyok itt, ne zavarjon senki.

– Úgy néz ki, hogy még a télen elesik?

– Moszkva?

– Hát – vette ujjai közé a citromszeletet. – Moszkva.

Hallgattam, s ő maga adta meg a választ is:

– Azt mondják, guderian páncélosai, ha megindulnak, áttörnek a védelmet, aztán már nem lehet őket megállítani.

Ujjai között tartotta a citromszeletet, nem nyomta ki, felém fordított arccal, kíváncsian várta válaszom.

– Akkor mi nem leszünk ott?

– Mi nem – mosolyodtam el – a páncélosokat is hazahozattam. Nem valók ezek oda. Nincsenek nekünk olyan páncélosaink – magyaráztam anélkül, hogy bármi különöset találtam volna a kérdéseiben.

– Nincsenek – mondta, s csak utólag tűnik fel (hogy elevenednek most itt meg a legapróbb részletek?), hogy attól, aminek én örültem, neki mintha sajnálkozás, szomorúság ködösítette volna el tekintetét. Aztán egyszerre a teáscsésze felé fordult, ujjjaival összenyomva a citromot.

Ahogy utólag próbálok valami jelentőséget belemagyarázni ezekbe a mozdulatokba, úgy elevenednek meg emlékezetemben megdöbbenőn a részletei. Valójában ezekből a részletekből áll össze utólag akkori magatartásának jelentése.

– Majd most, a 2. hadsereg, ha indul...

– Jányval?

– Vele.

– Megbékéltetek már?

Persze, ő is tudta, beszélgettünk már erről még az ősszel, hogy mikor a kormányzó engem a vezérkar élére kinevezett, több korban, rangban idősebb tábornok felháborodásában beadta lemondását. Köztük volt Jány Gusztáv is.

– Megbékéltünk? Todod, hogy mi azelőtt sem voltunk puszipajtások, a veszekedés még a Ludovikában kezdődött, ő kötötte ott az ebet a karóhoz (te jobban tudod, mennyit hadakoztunk, mire kiköltözték a Ludovika parancsnoki lakásából), de hát mit tehetsz, együtt kell dolgoznunk. Sejttem, ezt nem tudja lenyelni, el sem tudta képzelni, hogy majd én parancsolok neki. Most ebben az új helyzetben mindkettőnk érdeke, hogy segítsük egymást: nekem fontos, hogy ne ellenkezzen velem, hogy ne szabotálja el parancsaimat, de az ő érdeke is azt kívánja, hogy magatartásával ne hívja ki újra az ellenszenvemet. Remélem, hogy erre nem kell külön figyelmeztetnem. Beszéltem veled mostanában?

– Majd most akarok.

– Mész hozzá?

– Mondta, hogy keressem föl. Érdeklí ez... Hogy mi történt ott lenni.

Beleszürcsölt a teájába, de még forrónak találta. Óvatosan visszatette csészéjét az asztalra.

– Érdeklí? – mondtam csak úgy a fogaim között, inkább csak meglepetésemet leplezendő. Pedig lenne most Jánynak is fontosabb dolga, gondoltam, de ezt már nem mondtam ki.

– Hallotta már ő is... nyúlt újra a teáscsészéért.

– Sokat beszélnek erről. De mondd, mi történt, végül mit sikerült kideríteni?

Ivott még egy kortyot, aztán hátradőlt, összeráncolta bozontos szemöldökét, mintha alapos előkészületekre lenne szüksége az elkövetkezőkhöz, aztán lehajolt a táskájáért, s maga mellé emelve, kivett belőle egy jókora aktacsomót.

– Nézd, hát itt van – tette le a kerek asztalra. – Itt van minden.

– Ezt itt hagyod? Nekem hoztad? – kérdeztem, mert maga elé tette, nem tolta át hozzám az iratokat.

– Majd meglátod, hát amire szükség lesz... Nem tudom, hogy akarjátok ezt folytatni... – bizonytalanság pislogott szavaiban, nyomban el akartam oszlatni gyanakvását.

– Nem akarjuk mi ezt folytatni sehogy sem. Én pláne nem. Pont ez hiányzana még! Itt most nekünk, tudod, mi a fontos. Mondtam már, mi mindent híresztelnek, ezek itt a belügyből azt mondják, ettől valósággal zúg az ország, másról sem beszélnek az emberek, mindenki arról suttog, micsoda vérengzést rendezett Újvidéken a csendőrség meg a honvédség. Gyilkoltak, fosztogattak, s rendre mind ártatlan embereket. Én nem kérdezem tőled, mi igaz ebből. Tudom, hogy ti ilyen nem követtek el. A honvédség ilyenre sosem lenne képes. Én most nem vallatni akarok, nem vonom kétségbe a te becsületességed, de az a helyzet, hogy a mendemonda egyre terjed, s ide a belügybe – nekem is mutatták – nem egy szemtanúkra hivatkozó jelentés érkezett, hogy gyerekeket, asszonyokat lőtték le, csak úgy, minden ok nélkül, az utcán... – Előrehajolva, térdére könyökölve figyelmesen hallgatott. Egyszer, kétszer közbe akart szólni, de mindig lenyelte az indulatot, türelmet erőltetve magára. – Erről van szó, bizonyítékok kellene, konkrét tények, amikkel befoghatjuk a pofáját mindenkinek, aki a honvédséget rágalmazni meri...

– Ezt kell, kíméletlenül ezt kell tenni. Még ha rendőrpáncsnok is a pofázó! – szakított félbe, s széles, csontos homlokán kidagadtak az erek. Újra megmarkolta az asztalra tett iratcsomót, s felém tartva folytatta: – Ebben megtalálod mindent. Itt az ügyészi jelentés meg még vagy hatvan melléklet, a parancsnokok

harc naplói, hiteles helyszíni bizonyítékok az ütközetekről, az áldozatokról. Tudod, hogy van ilyenkor, az emberek beszélnek összevissza, az ellenség ezt kihasználja, de mi számodra a döntő: az, amit az öregasszonyok fecsegnek, vagy az, amit a parancsnokok naponta jelentenek...

– Nem, nem rólam van szó – siettem gyorsan megnyugtatni, nehogy azt higgye, kételkedem az állításaiban. – Engem a belügyből molesztálnak állandóan. A belügyminiszter kapott olyan jelentéseket, melyek szerint több asszonyt, gyereket is agyonlőttek. A parancs, tudod, most is az volt, hogy csak arra lövünk, aki fegyveresen ellenáll, hát a gyerekek...

– Ezt én is kérdeztem Deák ezredestől, azt mondta, a partizánoknál a gyerekek és asszonyok is fegyvert hordanak. Amit a szerbiai véres harcokról hallunk, azok után hihető ez az állítás.

– Azt mondod, ebben a dossziében mindent megtalálok, most megyek, magammal viszem a miniszterelnökhöz, lássa ő is saját szemével, ne gondolja, hogy én találtam ki. Te meg menj át a belügyminiszterhez, jelentsd neki is ezeket. Próbáljunk meg pontot tenni a dolog végére. Semmi szükség rá, hogy ügyet csináljunk belőle.

– Én a belügyminiszterhez?

– Persze, menj csak.

– Elmondod te neki, ami kell.

– El. De ne csak én papoljak mindig... S jó lesz, ha te is hallod közvetlenül tőle, mi a kifogása.

– Nem tetszik nekem az az ember, így magunk között mondván, sok mindent hallottam róla, ami nem tetszik.

– Nem vagyunk egyformák. Ez most egy olyan dolog, ők kérték a honvédség segítségét, amikor megkapták, akkor meg háborognak. Nem kell, hogy mindig én közvetsek, elmondhatod te személyesen, mi történt ott lenn tulajdonképpen. Gondolom, így a legtisztább.

Emlékszem, akkor már nagyon szerettem volna rágyújtani, idegesen forgattam ujjaim között a cigaretta, de betegségére való tekintettel nem akartam füstölni. Érdekes, látod, csupa ilyen mozzanat jut eszembe, hogy mennyire igyekeztem a kedvében járni, mintha ezzel akarnám bizonygatni magamnak: tudni kell, nem voltam az ellensége, viszonznia kellene a jóindulatomat, s erre alighanem most van a legutolsó alkalom.

Nem lehet, hogy ne számítsak erre, így gondoltam három nappal ezelőtt is, amikor a bíró szólította, hogy tegye meg vallomását. Sok csalódás ért az élet-

ben, sok keserőséget okoztak az emberek, de soha, talán sosem fordult elő, hogy előbb-utóbb ne próbálták volna jóvátenni, enyhíteni a nekem igazságtalanul okozott fájdalmat. Elnézést kérőn, bűnbánón járultak elébem akkor is, amikor pedig már semmi hatalmam nem volt. Ha nem követeltem meg, ha nem vártam is el, akkor is sokszor megadatott nekem ez az elégtétel. A Mindenható akaratának érvényesülését kell látnom ebben is.

Arról te nem tudhatsz semmit, ami Ausztriában, raboskodásunk utolsó heteiben történt velem. Gyalog vánszorogtunk a hegyek között kanyargó utakon, mindannyian fáradtak voltunk, fizikailag is, lelkiileg is kimerültünk: egy kis faluban az iskolában szállásoltak el bennünket (képzeld el, az örült csendőrpapancsnoknak, aki fegyvereseivel kísérte csoportunkat, az volt első dolga, hogy az iskola homlokzatára kitesse a nagy táblát: Hungarista Internáló Tábor, még németül is), több napig maradtunk itt, a parancsnok folyton kitalált valamit, állandóan dolgoztatni akart bennünket, még lövészárkot is ásatott velünk, mintha éppen itt akarnák megállítani az amerikaiakat.

Április második felében volt ez, sejtettük, hogy napok, hetek kérdése, és véget ér a háború, s azzal együtt a mi raboskodásunk. Hónapokat töltöttünk már el a táborban, a bírák több ítéletet hoztak, számos foglyot fölakasztottak vagy agyonlőttek, s egyikünk sem tudta, senki sem garantálhatta, nem jutunk-e az utolsó napokban mi is hasonló sorsra. Minden megtörténhetett, maga a parancsnok többször figyelmeztetett erre. Aki nem sokat gondolt ezzel, most annak is be kellett látnia: mindannyian a gondviselés kezében vagyunk, csak az ő irgalmában reménykedhetünk.

Akármilyen helyzetbe kerültem, amikor csak tehettem, vasárnaponként mindig részt vettem a szentmisén, az örök ebből az ausztriai táborról is elvezettek bennünket a szomszéd falu templomába, ekkor, április vége felé, a mise előtt a gyóntatószékben elbeszélgettem az ottani plébánossal: ő nagy megértést tanúsított sorsunk iránt, s megnyugtatásomra elmondta, hogy a faluban megszervezték a védelmünket, nem engedik meg, hogy bármi bajunk essen, ha szükség lesz rá, fegyverrel is megvédenek bennünket.

El tudod-e képzelni, mennyire jólestek nekem ezek a bátorító szavak? Hogy a pap nekem ezt elmondta, mintha valami különös kegyben részesültem volna. Több bizakodással nézhettem raboskodásunk még hátralévő napjai elé. Itt a hegyek között májusban sem ritka a havazás, de ezen a vasárnapon verőfényes

napsütéstől ragyogott a vidék, a téli fagyoskodások után élveztük a közeledő kikelet melegét. Hosszú idő óta nem éreztem ennyire a biztató emberi szó megnyugtató hatását, mint ott, a gyóntatószékben. Meg az azt követő napokban.

Mondhatom, pályámon fiatal koromtól kezdve szerencse kísért, nem maradtam le, az előléptetések alkalmával az én tehetségemet, igyekezetemet is méltányolták, elégedett lehettem, de tudtam, nem szabad elbizni magam: ha önteltségemben megfeledekzem a gondviselésről, ha magamnak akarom kisajátítani, azt az erőt, ami a világ teremtőjén kívül senki másét meg nem illet, nagyon súlyos lesz a büntetésem. S akkor ér majd, amikor a legfájdalmasabbnak érzem.

Pár nappal gyónásom után az iskola előtti országúton, a kötelező séta közben, autózúgást hallva, mintha megváltónk érkezne, úgy fordítottuk fejünket a közeledő gépkocsi felé. Fájdalmasabb, keserűbb pillanatot talán nem is éltem át letartóztatásom óta: régi jó barátom ült a gépkocsiban, a páncélos tábornok, akivel olyan jól megértettük egymást, akit nemegyszer otthonunkban is fogadtunk. Emlékezhetsz rá te is, egyik legjobb barátomnak tartottam, és soha még olyan fájdalmasan nem marta könny az arcomat, mint akkor ott, az országúton: a barátom, bajtársam, amikor közel ért hozzánk, s megismert bennünket, igen, amikor megismert bennünket, elfordította fejét, s robogott tovább. Nem akartam hinni a szememnek. El tudod képzelni, ahogy állunk ott, s bámulunk utána, mi megaláztak, szerencsétlenek, ő meg egy pillantásra sem méltatva bajtársait, régi előljáróit, elfordított fejjel száguld el mellettünk, mintha idegenek gyülevész hadát kellene megelőznie. Akit a földbe taposnak, az önkéntelenül tekint föl az égre. Gubancos viharfelhők sötét fenyegetése. A mellettem lépkedő bajtárs tekintetében is hiába kerestem a vigasztalást. Néma válaszából kell értenem.

Csak ráztam a fejem hitetlenkedve. S lépkedtem tovább, gépies mozdulatokkal. Reánk szakadtak a fölöttünk gomolygó nehéz felhők. Az áprilisi hideg szél jeles ostorcsapásai verték arcomba az esőcseppeket. Gyorsan fordultunk volna vissza, de a felhőyagosodott, megdagadt, fájós öreg lábak nem bírtak sietni.

Ide jutottam, védtelenül kell túrnóm a megaláztatást, gondoltam újra meg újra. Akiktől remélném, hogy majd megvédenek, éppen azoktól – hát lehetséges, hogy éppen azoktól –, a barátaimtól kell elszenvednem a legfájdalmasabb csalódást? Minden eddiginél nagyobb bajomban ugyan kibem reménykedhetnék még

hogy majd segít? Tudom, el kell fogadnom a Mindenható akaratát, vállalnom kell a szenvedést, soha nem is tiltakoztam ellene. Aki kiszabta rám, csak Ő tudhatja, miért tette...

Itt még nem sejthettem, hogy látom majd viszont az altábornagyot, mikor fog magatartása miatt szégyenkezve, mentegetőzve elém állni? Engedelmeskedve lelkiismerete parancsának ... FCZF élete utolsó óráiban képes lesz-e arra a bűnbánásra, ami az egyetlen esélyünk immár, hogy legalább vétkeink megbocsátásában reménykedhessünk? Semmi önámításnak nincs helye tovább, nem tudhatjuk, egy nap-e még, kető vagy három, ütött az utolsó óra, s a veszni hagyott esélyek már soha többé nem térnek vissza. Itt állunk, éppen ebben a teremben, mindketten egyformán kiszolgáltatva. Hihetetlen: engem is együtt ítélnék el azzal a tömeggyilkossal, akit korábban magam is bíróság elé állítottam. S mindezt elsősorban a hazámnak köszönhetem, a hazámnak, amely fiát soha így még cserben nem hagyta, mint engem azzal, hogy az ellenségnek kiszolgáltattott...

4.

Nem is tudom, hanyadik levél ez már, amibe belekezek, azt tudom csak, hogy egyikben sem írtam azt, ami utolsó üzenetemben a legfontosabb lehetne. Mintha az ég szakadt volna rám, kétségbeesve próbálok fojtogató súlya alól kimenekülni, de hiába erőlködöm, nincs menekvés.

Halom papiros az asztalomon, nincs erőm már ahhoz sem, hogy belenézzek, melyik napon mit akartam neked megírni, az biztos – ezért kell az újabba belefogni –, még nem sikerült megfogalmaznom azt, ami után nyugodt lehetnék, s a vesztőhelyre menve sem kellene bánkódnom, hogy épp a legfontosabbat felejtettem el megírni utolsó levelemben. Mert hogy elvesztettük a háborút, s a győztesek most kényük-kedvük szerint bánnak el velünk, a legyőzött hadsereg parancsnokaival, ez lenne, lehetne egy általánosan elfogadható magyarázat a szerencsétlenségemre, olyan valami, amit az embernek tudomásul kell vennie, nincs helye a további töprengésnek. Csakhogy a mi esetünkben ez éppen nem így van, s ez a legfelháborítóbb, ez az, ami nem engedi, hogy belenyugodjak a sorsomba, hanem szívem utolsó dobbanásáig arra ösztönöz (sem

éjjel, sem nappal nem hagyva békén), hogy küzdjek, ha már nem is az életemért, de az igazságomért.

A sopronkőhidai börtönben, akkor, negyvennégy decemberében, negyvenöt januárjában még rádióhíreket is hallhattunk, néha újsághoz is hozzájutottunk (de erre még magad is emlékszel), így tudomást szereztünk arról is, hogy Debrecenben megalakult az új magyar kormány, ahogy azt előbb Moszkvában megbeszélték, s hogy abban három tábornok társam is helyet kapott. A honvédelmi miniszter nem más, mint Vörös János lett, az a vezérezredes, aki a vezérkarban beosztottam volt, s akit a kormányzó az én menesztésem után német követelésre nevezett ki a vezérkar élére. Ő tehát Hitlernek a kiválasztottja volt, fenntartás nélkül kiszolgált a német érdekeket, s ha az oroszok később mégis megteszik honvédelmi miniszternek, ha tehát a haja szála sem görbült meg (s nekem is segítségemre lehet), akkor talán én sem ok nélkül számítottam rá, hogy nekem – akit a németek leváltottak, mert rájöttek, hogy titokban ellenük dolgozom – tehát hogy nekem sem kell tartanom az oroszoktól, nyugodtan hazamehetek, nem lesz bántódásom. Meg is tettünk mindent, s kiszabadulásunk napjától kezdve azon dolgoztunk, hogy minél előbb hazakerüljünk.

Siettettük a hazamenetelt, s akkor mi vár rám otthon, kiszállva a repülőből, az első élmény, amiben részem van: bilincsbe vernek. S nem az oroszok (akik ellen, akarva-akaratlan, de harcoltam), nem ők, hanem a magyar testvéreim, s az annyira vágyott magyar földön. Ez volt a rabságból való boldog hazatérés: újabb raboskodás. És most már szabadulási kilátások nélkül.

Figyelmeztettek engem erre már ott kinn a barátaim. Az amerikai tiszték, akik akkoriban jártak Pesten, szörnyülködve beszéltek az otthoni börtönökben uralgó embertelen körülményekről, aztán az első kihallgatásomon, amit akkor tudomásomra hoztak, abból már sejthettem, milyen fogadtatásban lesz részem: de nem akartam, akárhányszor átgondoltam háborús tevékenységemet, csak nem tudtam elhinni, hogy engem otthon elítélhetnek.

Ez a borzasztó, ez az igazságtalanság. Nagyobb csalódás embert talán nem is érhet. Hogy azt, akit a német megszállás után tesznek meg vezérkari főnöknek (ismétlem már harmadszor, mintha így hihetőbb lenne a hihetetlen), hogy akinek a határtalan németimádata mindenki előtt ismert volt, hát lehetséges, hogy a fordulat után az oroszok őt teszik meg az új honvédség első miniszterének, engem meg, aki a nyilasok fogságából hazatérve joggal remélhettem a Vö-

rös János iránt tanúsítottnál nagyobb megbecsülést, engem bezárnak és elítélnek? Most mondd meg, hogy lehet ez! Mivel magyarázzam ezt a szerencsétlenséget? Mit vétettem én, hogy végül erre a sorsra jutottam? Nem az fáj, hogy helyette nem én lettem a miniszter, eszembe sem jutott ilyesmi, de hogy éppen semmit se méltányoljanak abból, amit a háború idején a nemzet érdekében tettem...

Sok minden nem sikerült, nem úgy lett, ahogy szerettem volna, elmondhatatlan sokat szenvedett az ország, de lehet, hogy a mások vétkeiért járó büntetést is az én nyakamba varrják? Emlékszem, negyvennégy januárjában az oroszok már a Kárpátok előtt álltak, legnagyobb gondunk, hogy a Kárpátok vonalára vonjuk vissza a németek parancsnoksága alatt harcoló csapatainkat: a legelvakultabbak előtt is világos volt már, hogy a németek elvesztették a háborút, s ha már nem tudunk egyik napról a másikra kiugrani, hát próbálkozunk meg legalább a határaink védelmével, erre, kizárólag erre irányuljon az egész katonai tevékenységünk, a front többi részével törődjön a német hadvezetés. Mindent elkövettünk, de a németek hallani sem akartak erről.

Azóta sem feledtem el az akkori újévi köszöntőm szavait: a harcok elérik hazánk területét, fel kell készülnünk, s harcolnunk minden ellenség ellen, ha a háború alakulása ezt megköveteli. A botfűlűek is érthettek belőle. Közben készültünk, hogy kiutazva a német főhadiszállásra, megsürgessük csapataink hazahozatalát. S akkor mintha ezekre a törekvéseinkre akarna válaszolni, megkapom a Vörös memorandumát. A vezérkar egyik vezető tisztje, ahelyett, hogy az én elképzeléseimet támogatná, jogot formál arra, hogy figyelmeztessen: a németeknek most nehézségeik vannak, de ezeket le fogják küzdeni, hamarosan bevetik az új fegyvereket és meg fogják nyerni a háborút. Tehát nekünk is nagyobb erővel kell őket támogatnunk: egyúttal felszólított, hogy akadályozzam meg a kormánypolitika balra tolódását, mert ha elmulasztom, a következményeket nekem is viselnem kell. Mintha tudta volna, hogy három hónap múlva engem lefejeznek, s őt ültetik a helyembe.

Mikor beleolvastam, mindjárt tudtam, honnan fúj a szél. Akkoriban megkezdődött a szóbeszéd a nyugati határ túloldalán észlelt csapatmozdulatokról, s szárnyra kaptak a hírek a német megszállás előkészületeiről. Előbb csak mosolyogtam ezen, aztán dühöngtem a buta magyarázatokon, majd egymásik aggályoskodó munkatársam unalmas figyelmeztetéseire kijelen-

tettem: – Ha megszállnak bennünket, én magam állok az ellenállók élére! De komoly beszélgetésekben csak azt hangoztattam: a németeknek nem érdeke a megszállás, van elég más bajuk, ettől hát nem kell tartanunk.

A vádirat itt is, Pesten is nekem rója fel, hogy lehetővé tettem a németeknek az ország ellenállás nélküli megszállását, elméleteket is szövögetnek erről, hogy ha akkor ellenállunk, most egészen más lenne az ország pozíciója a béketárgyaláson. Magam is gondolkodtam erről akkor éjjel, beszélgettünk is róla, mielőtt a vonatról elküldtem a táviratot, hogy a honvédség maradjon a kaszárnyákban. Akkor onnan ellenállásra buzdító parancsot küldeni már nem lehetett.

Jóval később, már a sopronkőhidai fogságban meg az ausztriai táborokban sokat vitatkoztunk azokról a napokról. Azok csakugyan életbevágóak voltak, egész sor döntés született, s én szinte mindegyik meghozatalában részt vettem. Az egész munkásságom, az előzmények is, a következmények is belesűrítettek ezekbe a klessheimi napokban.

A március 15-i ünnepi operaelőadáson keresték a német követségről a kormányzót. Hitler meghívóját akarták átadni neki. Azóta már tudjuk, ravaszul kidolgozott kelepce volt ez, akkor azonban ha fölmerült is ennek a gyanúja, egyszerűen nem akartuk elhinni, hogy szövetségesünk ilyesmit tervez. A meghívó átvétele után a kormányzó meg a miniszterelnök megbeszélte, hogy a körülményekre való tekintettel a meghívást nem fogadjuk el: fennáll a megszállás veszélye, az ország nem maradhat legfelsőbb katonai vezetés nélkül.

Aztán néhány miniszterrel együtt újra tárgyaltunk a meghívóról. Voltak, akik támogatták, voltak, akik elleneztek az utazást: Kállay miniszterelnök váltig azt hangoztatta, hogy a kormányzó nem hagyhatja el az országot, mert annak végzetes következményei lehetnének: azt ajánlotta, utazzak én, s vigyem a kormányzó levelét. Miután mindenki elmondta az érveit, én kérés nélkül kijelenttem, hogy a kormányzónak a meghívást el kell fogadnia, részletesen kifejtettem, miért gondolom így, majd így fejeztem be:

– Én nemrég jártam Hitlernél csapataink hazahozatala ügyében, semmit sem tudtam elérni, ehhez a főméltóságú úr tekintélye szükséges. A főméltóságú úr huszonöt éven át magára vállalta a nemzet sorsát, most ettől a legnagyobb nehézségtől sem riadhat vissza.

A vita el volt döntve, a kormányzó kijelentette, hogy másnap utazik. A miniszterelnök, aki kezdettől

fogva ellenezte ezt, belefehéredett a döntésbe, nyomban tiltakozott:

– De kérem, ez borzasztó! Kész öngyilkosság – ismételte rémülten, majd újra kérte, hogy a kormányzó mindenképpen maradjon itthon, menjek csak én, vagy ha kell, jön ő is velem.

Nem kellett tovább érvelnünk, a kormányzó maga intette le a miniszterelnökét, aki láthatóan attól félt, hogy amíg a legfelsőbb katonai vezetés távol lesz, Hitler lerohanja az országot, s ő itt áll majd tehetetlenül egyedül.

Próbáltam megnyugtatni, s úgy láttam, elfogadja érvelésem, hogy a németek nem fogják ezt az örülséget elkövetni. Már előbb mondtam neki, hogy ha ez mégis bekövetkezne, mi őket feltartóztatni nem tudjuk, az ellenállás csak fölösleges vérvesztést okozna. Ebben a kérdésben is egyetértett velem. De utazásunk csak nyugtalanította.

Azt hiszem, egyikünkre sem lehet rámondani, hogy elégedetten és megnyugodva hagyta el a kormányzói palotát. Igaz, becsvágyamat táplálhatta a tény, hogy a kormányzó az én érvelésemet fogadta el, s így sikerült megszabadulnom a már jelentkező szorongástól. Amit a miniszterelnök szavai váltottak ki, vagyis annak a veszélynek az érzése, hogy ismét egyedül kell majd kiutaznom, s így a tervünkből megint nem lesz semmi, a front viszont egyre közeledik. Ezt nem lehet tovább tétlenül nézni.

Én valóban a nemzet katonai lelkiismeretének éreztem magam, nem tudtam belenyugodni a kudarcba, álmatlan éjszakákon át törtem a fejem, mit kellene tennem, hogy tudnám kieszközölni Hitlernél a beleegyezést: csapatainkat visszavonhatjuk a keleti határokra. Mi itthon igen kétségbeejtőnek tartottuk a helyzetet, úgy látszott, az oroszok föltartóztathatatlannal közelednek a Kárpátok felé, s noha egyre próbálkoznak, a németeknek nincs már erejük, hogy megállítsák az előnyomulást: ilyen hangulatban utaztunk ki február elején a főhadiszállásra, mondhatnám, mindenre elszántan, hogy kikönyörögjük vagy kikényszerítsük a beleegyezést.

S akkor, ahogy ott leültem Hitlerrel, előadtam jövetelünk célját, kifejtettem aggályainkat, ő (mintha az egész keleti front, az összeomlás, mintha ez mind csak játék lenne, s bármelyik pillanatban visszafordíthatná a hadműveletek menetét, s mint akinek a legnagyobb gondja, hogy szövetségesei, a magyarok ilyen kishitűek) azzal kezdte, hogy szó sem lehet arról, hogy az oroszok a Kárpátokhoz érjenek, mert ha ő ezt megen-

gedné, akkor már elvesztette a háborút. Ilyesmire hát ne is gondoljunk, csak pár hónap még, megindul a nagy tavaszi hadjárat, ötven hadosztálya várja a bevetést, ha ezek indulnak, egyszeriben megsemmisítik az egész orosz hadsereget. Készek az új fegyverek, ezek bevetését is akkorra, a tavaszi hadjárat megindításának idejére tervezi.

Abszolút magabiztosság, szemében semmi gond, nyoma sincs annak az aggodalomnak, reménytelenségnek, amivel otthon lépten-nyomon szembetalálkozunk, s amitől kétségbeesetten próbálunk szabadulni. Hitlernek nem lehetett ellentmondani, a szeméből, a szavaiból, a mozdulataiból, a magatartásából áradó határozott önbizalom magával ragadott. Vagy... Nem tudom, mi történt velem, de úgy jöttem ki tőle, hogy nincs nagyobb baj, pár hónap, s tavaszra megindul a nagy offenzíva, az ötven új hadosztály bevetésre vár. Mikor ezt munkatársaimnak elmondtam, kételkedve fogadták, s figyelmeztettek, ne higgyek a nagy szavakban. Nem tudtam egyetérteni velük, a hatás, a büvölet, aminek a foglya lettem, nem engedett szabadulni, s amikor hazafelé utazva éjjel egy német állomáson megállt a vonat, s kihajolva az ablakon a szerelvény mellett fegyelmezett rendben menetelő német katonákat pillantottam meg, nem titkoltam elragadtatásomat.

Otthon beszámoltam Hitler terveiről, s a vezérkari tisztek (mintha csak erre vártak volna) egyszerre bizakodóak lettek, mindenki erről beszélt, mindenki a nagy tavaszi hadjárat kilátásait latolgatta, én azonban a hadműveletekről kapott újabb és mind kedvezőlebb hírek hatására egyre sötétebb aggodalommal néztem az elkövetkező hónapok fejleményei elé. Ilyen hangon írtam február közepe táján Keitel vezértábornagynak is, elnézést kérve az állandó háborgatásért, emlékeztettem súlyos problémáinkra, nem kívántam, hogy azonnal válaszoljon, de legalább ne feledkezzen meg róluk.

Ügyeltem mindig, hogy ne követeljek, ne kérjek lehetetlent, fontosnak tartottam, hogy nagy hangon hirdessük, mindenben támogatjuk őket, hogy a német–magyar fegyverbarátság örök, s ennek ápolásában semmi meg nem ingathat bennünket. A miniszterelnöknek, másoknak is mondtam, nekünk ezt a látszatot meg kell tartanunk, ha titokban az amerikaiakkal tárgyalunk, annál hangosabban kell hirdetnünk a németek iránti hűségünket, mert ha ezt nem tesszük, ha észreveszik, hogy ki akarjuk vonni magunkat a háborúból, ha gyanút fognak, abból nagy bajunk származik: hogy megszálljanak bennünket, csak attól mentsen meg az

Isten! (Egyik nap negyvenhárom őszén utasításokat adtam Hatz Ottó katonai attasénak, mit mondjon Isztambulban az amerikaiak képviselőjének, a másik napon a Legfelső Honvédelmi Tanácsban azt hangsúlyoztam, hogy mi az utolsó napig kitartunk a németek mellett.)

És aztán a kormányzóval utaztunk Klessheimba. Ott, a múlt századi kastély homályában egyszerre világos lett minden. Nem kellett kérnem Keiteltől a magyarázatot, anélkül is megértettem, miért nem válaszolt levelemre. Hogy ott mi történt, s mi volt mindabban az én szerepem (mert én itt is mindent megpróbáltam), erről is többféle változat forog közkézen. Ez már így is marad. Hogy mindenki az én változatomat fogadja el, azt már nem tudom elérni. Otthon megírtam róla a jelentést, a kormányzó úr is beszámolt róla, mások is... Az egész most csak azért fontos, hogy lásd törekvéseim tisztaságát.

A szemrehányást inkább a távirat miatt kapom. Előtte is, utána is rengeteget gondolkodtam róla, s itt most, amikor ez az utolsó alkalom, de csakugyan a legutolsó, hogy még egyszer mérlegelem ama sorsdöntő elhatározás helyességét, föltéve magamnak azt a kérdést is, hogy és ha épp az ellentétes döntést hozom?...

A sopronkőhidai fogolytársak közül többen (Nagy Vilmos, Hennyey Gusztáv, Náray Antal és mások) azt fejtegették, hogy ez volt a legalkalmasabb pillanat a háborúból való kiugrásra, a németekkel való szembefordulásra. Lehet, hogy akkor én ezt a magatartással szembeni bírálatként éltem meg, s nem tudtam mindenben egyetérteni az ott elhangzott nézetekkel, meg az elmulasztott tennivalókkal kapcsolatos javaslatokkal, noha mikor már kihűlt bennem a viták heve, magányos merengéseimben többször latolgattam a lehetőségeket.

Persze könnyű volt már akkor, majd egy évvel az esemény után, amikor már megtörtént a megszállás, a nyilas hatalomátvétel, az ország lángokban állt, a hidak felrobbantva, a házak lebombázva, könnyű volt akkor, utólag okoskodni arról, mit kellett volna nekünk tenni: de amikor mindenki úgy gondolja, hogy éppen az ő véleménye a legfontosabb, ahogy ő látja a dolgokat, egyedül az a helyes, hát nem marad más az embernek, türelmesen meghallgat mindenkit, aztán kialakítja a maga véleményét.

Már előbb is sokat beszélgettem Nagy Vilmos vezérezredessel: ha voltak is közöttünk nézetkülönbségek, a legtöbb kérdésben egyetértettünk. Különösen hasznosnak bizonyult ez, amikor a kormányzó őt vá-

együttműködnünk. (Az elődjével nemegyszer összekülönböztem, fenntartás nélkül a németek híve volt, azért is örültem a váltásnak, az akkori magyar érdekeknek inkább megfelelt az új miniszter magatartása.) De a nyakas székely nem bírta sokáig. Meglátogatta Hitlert, szemlét tartott a keleti fronton, képviselte a kormányt Göring születésnapj ünnepségein, a jobboldaliaknak ez sem volt elegendő, főleg zsidó kapcsolatai, így a szabadkai nagy vágóhíd zsidó tulajdonosával való összejátszás miatt kezdték ki (nyilván német sugallatra), rákényszerítve a miniszterelnököt, hogy váljon meg tőle. A nyilasok aztán őt is letartóztatták. A kőhidai fegyházban bőven akadt időnk, hogy megbeszéljük, ki mit, hogyan csinált az elmúlt időszakban.

Az én klesssheimi magatartásomra célozva fejtette ki ebéd utáni séta közben, egy csoportos vitát lezárva, mikor magunkra maradtunk a fegyház udvarán:

– Nézd, Feri, akárhogy nézzük, csak ott dőlt el a sorsunk. Ott kellett volna nektek...

– Mit kellett volna, Vilmos, mit kellett volna? – álltam meg csodálkozva, hogy megint ezt mondja, majd feléje fordulva eltökéltem: – Te mint katona, te nem beszélhetsz így. Jól tudod, mivel járt volna az – válaszoltam türelmetlenül saját kérdésemre, eltökéltem, hogy egyszer s mindenkorra véget vetek az elhatározásom helyességével szemben folyton megújuló kételyeknek.

– Nemcsak én mondom ezt. Mások is így látják. S ha tárgyilagosan visszatekintesz azokra a napokra, te is csak azt mondhatod: az volt a pillanat, amikor nem könnyörögni kellett volna, hanem határozott nemet mondani – jelentette ki a tőle megszokott megfontoltsággal.

Alacsonyabb volt nálam, a fegyházban kissé lefogyott, jóságot sugárzó kerek arca megnyúlt, de ahogy beszéd közben felnézett rám, tekintetéből így is csupa lefegyverező jóindulat sugárzott. De nem hagytam magam:

– Könnyű mondani ennyi idő után! Láttalak volna benneteket, ha ott vagytok a helyemben! Hitler a kormányzót le akarta tartóztatni, érted? Mit tehettem akkor? Átgondoltad te, mi lett volna itthon? Már akkor, márciusban? És nyomulnak be a románok, a szlovákok, a horvátok! Ez jobb lett volna? Hagynom kellett volna, hogy így legyen? – ömlött belőlem az indulat, egész nap tudtam volna arról a helyzetről beszélni.

– Tudom, szörnyű – intett nyugalomra – , de így is az lett, így is szörnyű árat fizettünk. S ha most utólag hűvösen és tárgyilagosan az ország további sorsát szem előtt tartva vizsgáljuk meg az ott történeteket, azt kell mondanunk, hogy vállalni kellett volna azt is, hogy

Hitler letartóztassa a kormányzót. Ez lett volna az áldozat, aminek a háború után hasznát láthatná az ország.

Értett hozzá, hogy kioktasson. Kitartóan, módszerezen fejtette ki nézeteit, nem lehetett kifárasztani, akármilyen heves volt bennem a tiltakozás, el kellett fogadnom az érvelését. Az ember beletörődött, ráhagyta, hogy legyen neki igaza, noha önmagában másképpen gondolta. Így volt már az első komolyabb hivatali összetűzésünk alkalmával. Ez próbára tette barátságunkat is. Makacsul szembeszállt törekvéseimmel, fáradhatatlanul bizonygatva a maga igazát.

A 2. magyar hadsereg doni pusztulása után mindent megpróbáltam, csak hogy csapatainkat a keleti frontról hazahozhassam: ami ott történt akkor januárban, csak az a szörnyűség meg ne ismétlődjön többé soha. A németeknek nagy szükségük volt a csapatokra, de sikerült megértetni velük, hogy kellő fegyverzet híján elenyésző lenne a harci értékük, tehát jelenlétük számukra nem jelentene nagy segítséget. Úgy látszott, elfogadják érveimet, s egy feltétellel hajlandók teljesíteni kérésemet. A kivont hadosztályokat irányítsuk át a Balkánra. Kaptam az alkalmon, szinte úgy éreztem, kapóra jön.

Tudtam ugyan, hogy Szerbiában véres harcok folynak a partizánok és a németek között, tehát nem voltak illúzióim arról, hogy ott a megszálló csapatok szerepében majd könnyű dolgunk lesz: arra számítottam azonban, s nem is csak én reménykedtem ebben, hogy az angolszások balkáni partraszállása után itt gyorsan kapcsolatba kerülünk velük, vagyis egyszerűen adott lesz az átállás lehetősége. Erről a titkos tervről beszélgettem Náday vezérezredessel, őt akartam megtenni a szerbiai megszálló csapatok parancsnokának, az egész tábornoki karban ő volt a legnémetellenesebb, s úgy gondoltam, ha átáll csapataival, ezzel megteremti az új magyar hadsereg alapjait.

Úgy láttam, mindenképpen meg kell ragadnunk a kínálózó lehetőséget. Persze a hadosztályok átcsoportosítási javaslatához nem csatolhattam ilyen megindoklást, erről csak a legmeghittebb baráti körben beszélhettem.

Megszerkesztettem a javaslatot, átküldtem aláírásra a honvédelmi miniszternek, ő meg visszaküldte aláírás nélkül. Csodálkoztam, azt hittem, ő is megőrül majd a tervnek. Fölhívom telefonon:

– Vilmos, mi történt, nem értesz valamit?

Akkor kezdi ő az oktató hangján:

– Feri, ezt így nem lehet. Amit te akarsz, az a honvédség határon kívüli alkalmazása, arról te nem

– Feri, ezt így nem lehet. Amit te akarsz, az a honvédség határokon kívüli alkalmazása, arról te nem dönthetsz, az nem tartozik a vezérkari főnök hatáskörébe. Ezekért a dolgokért én tartozom felelősséggel, az ügyet a kormány elé kell vinni és...

– Te nem értetted meg, miről van szó – vágtam türelmetlenül a szavába. – Ezek a csapatok most is a határokon kívül vannak alkalmazva, tehát nem új csapatok kiküldéséről van szó, azt én magam sem akarom! Csupán a keleti frontról irányítjuk át őket Szerbiába. Érted, ez nekünk több szempontból előnyös lehet.

– Tudom, persze, de akkor is, ebben a kérdésben nem lehet dönteni a kormány megkérdezése nélkül, én a következő ülésen...

– Jó lesz, csak vigyed! – mondtam gorombán, látva, hogy hiába próbálom, nem tudom meggyőzni, le tettem, lecsaptam a kagylót.

Az előző napokban volt már egy kellemetlen ügyünk, azt kénytelen volt lenyelni, gondoltam, most talán azt akarja viszonzni. De rossz volt az előérzetem, féltem, hogy elbukik a szerbiai tervem, hát munkaidő után a lakásán újra fölhívtam. Sokat ígért az az elképzelés, nem akartam veszni hagyni, támogatókat kellett találnom.

Aztán is összejártunk mi még, sokszor találkoztunk Klotildiligetén, hol az ő házában, hol az enyémben, nyugdíjba vonulása után is szükségét éreztük, hogy megbeszéljünk egy-egy dolgot, de viszonyunk hűvösebbé vált, árnyékot vetett rá egy-két hivatali nézeteltérés: ezekhez többször visszatértünk, de megnyugtatóan tisztázni utólag is csak ritkán tudtuk őket, ezt viszont nem is meggyőződésbeli, hanem inkább modorbéli különbségekkel lehet magyarázni. Ezekből a különbségekből táplálkozhatott az az ellenállás, amely meggátolt, hogy helyeseljem némely véleményét, amely ellen pedig nem lehetett lényeges kifogásom. Egyszerűen az énem így tiltakozott az ellen, hogy mindenki jogot formált magának arra, hogy engem kioktasson. Mint a doni katasztrófa után, egyszerre mindenki nagy stratégának képzelte magát, s fontosnak tartotta, hogy előadást tartson hadászati alapismeretekből. Vagy netán hadtörténelemből, mint tette Bajcsy-Zsilinszky azon az augusztusi estén, amikor a Színház utcai irodámban fogadtam: bármiről próbáltam vele beszélgetni, nem akadt olyan kérdés, amiről elfogadta volna az én véleményemet, csak a magáét erőltette, csak ahhoz ragaszkodott körömszakadtáig.

Ő is, Nagy Vilmos is abban látta a nagy bajt, hogy a honvédség vezetését nagyrészt német nevű,

német származású tisztek ragadták magukhoz, akik a fontos döntések meghozatalakor nem a magyar nemzeti érdekeket tartják szem előtt, az ő helyükre tisztá magyar embereket kell kinevezni, csak úgy lehet a hadsereget a nemzeti politika szolgálatába állítani. Ennek a felfogásnak az árnyékát vélte látni a sopronkőhidai séta közben a klesssheimi eseményekről kifejtett nézetein is. Azt mondta, azt kellett volna, a nemzet érdeke azt kívánta, hogy tartóztassák le a kormányzót, s nézzük tétlenül, hogy nyomulnak Budapest felé a román, a szlovák meg a horvát csapatok, fosszák ki az országot, mint tették tizenkilencben, ismétlődjön meg az a szörnyű zűrzavar. Hát lehetséges, hogy valaki ezt akarja? Mert ez lett volna, az nem vitás.

– Hasznát látná, hasznát, ha lenne, ha az után a megszállás után maradt volna még valami az országból – mondtam nyilván nem gúny nélkül. Ebből gondolhatta, hogy jobb lesz abbahagyni, s mintha más témát keresne, körülnézett a rabkórház udvarán. Ekkor lépett hozzánk Hennyey Gusztáv vezérezredek, a volt külügyminiszter. Szemüvege alól mértéktartó, diplomátikus mosollyal jegyezte meg:

– Ti minél többet vitatkoztok, nézeteitek nem-hogy közelebb kerülnének, de annál inkább eltávolodnak egymástól.

– Á, dehogy! – mosolygott Nagy Vilmos szeméből a jóindulat.

– Klesssheim, tudod már, örök téma. Az utánunk jövőknek is marad még róla vitatkoznivalójuk – mondtam.

– Arról marad. Az biztos – jegyezte meg Hennyey, de nem folytatta mindjárt, előbb fölmérte, van-e kedvünk az ő véleményét is meghallgatni.

– De hogy az ellenállást vállalni kellett volna, hogy ennek az egész katasztrófának az az oka, hogy ott nem mertünk Hitlernek nemet mondani, hát nem, ezt soha nem fogom elfogadni – mondtam határozottan. – Persze, hogy mi lett volna akkor, ha valóban kiadjuk az ellenállásra a parancsot, hogy a következmények a mostaninál is súlyosabbak lennének, ezt bizonyítani már nem tudjuk, föltételezhetjük csupán.

Nagy Vilmos hallgatott, ő elmondta már, amit fontosnak tartott,

Hennyey bólogatott szavaimra, de mikor befejeztem, szükségesnek tartotta elmondani a maga dilemmáit is:

– Igazad van. Így van, ahogy mondod. De tény, hogy az fordulópontra volt az ország életében. Klesssheimből több út vezetett. Egyik volt az ellenállásé.

na. Ez tény, ezt meg lehetett volna próbálni. Szerintem azonban ez nem sokat változtatott volna mostani helyzetünkön...

– Az ellenállás... Te ismerted a hangulatot a tisztikarban, a vezérkarban, hát el tudod képzelni, hogy azokat a tiszteket a németek ellen lehetett volna fordítani? Egyébként, láthattuk, mi történt október 15-én, ahogy akkor megtagadták a parancsot, ugyanígy elszabotálták volna már márciusban!

Mikor a vezérkar élére kerültem, az első naptól kezdve láttam, hogy a szélsőjobbaldaliság, a feltétlen németimádat nagyon sok fejtörést okoz majd nekem, s ha boldogulni akarok, gyorsan változtatnom kell, a legszélsőségesebb nézeteket valló osztályvezetőket le kell cserélnem. Egy normális légkör megteremtésének ez volt az első feltétele, csak ez nyújthatott lehetőséget a nemzeti érdekeket szolgáló honvédelmi politika gyakorlati érvényesítéséhez. Hát megpróbáltam lépni ennek az érdekében, noha most éppen nekem vetik a szememre, hogy elnéztem a vezérkari tisztek körében a náci szellem erősödését.

(Istenem, miket írok megint!? Minden apának első kérdése lenne, hogy a gyermeke iránt érdeklődjön, hogy neki küldjön üzenetet. Hiába gondolok erre naponta, hiába nyomja ez állandóan a lelkem, s belekezdtem már nemegyszer a mondatba is, végül a szavak csak másfelé kalandoznak, mintha ösztönösen is azt akarnám elkerülni, hogy neked szomorúságra szomorúságot halmozzak. Szörnyű ez, másnak mi más lenne, éppen a gyermeke a legnagyobb öröm, borzasztót vétkezhettem, hogy nekem ez sem adatott meg, hogy nekem ebből is csak a fájdalom és keserűség...

5.

Mint annyi más, ez is szemenszedett hazugság, amit állítanak, annak éppen az ellenkezője az igaz: senki a honvédségben nem harcolt keményebben a náci szellem terjedése ellen, s nem is csak a vezérkarban, nemcsak a háború idején, de évekkel előbb a Ludovikán is, amikor parancsnok lettem, a leghatározottabban elleneztem mindenféle politizálást, s nem egy esetben meséltem a hallgatónak a bomlasztó szélsőjobbaldali, a nyilas eszmék káros hatásáról a honvédségen belül.

Ez nem volt elég, a politikai vezetés a maga részéről nem tett meg mindent a szélsőséges eszmék

visszaszorítása érdekében, hagyta, hogy eluralkodjon a széthúzás: így a háborúban, a legnehezebb időkben sem tudta egy eszme, egy cél köré tömöríteni a mindenáron csak a saját érdekeik érvényesítését erőltető pártokat.

Másmilyen befejezést (ilyen széthúzás miatt) nem is remélhettünk. A legnehezebb feladatát a nemzet csak egységbe forrva teljesítheti. Ettől az egységtől nagyon messze állt az ország. A honvédség is. Világos volt, látnia kellett a legfelsőbb hadúrnak is, hogy a kelő időpontban kiadott parancsát hadserege nem fogja egységesen teljesíteni, s ez a legnagyobb akadálya, hogy kilépjünk a háborúból, s aztán – mint tették más országok – a győztes hatalmak oldalán folytassuk a harcot.

Alig egy hónappal a vezérkar élére kerülésem után Pécssett jártamban beszélgettem a hadtest egyik vezérkari tisztjével, akit még a Ludovikáról ismertem – most itt tanúskodhatna mellettem –, már akkor panaszkodtam neki a vezérkarban uralkodó nácibarát szellemről, az elődeim befolyásáról, akik ugyancsak a német törekvések maradéktalan támogatását szorgalmazták, kilátásba helyeztem a személyi változásokat, hogy rá is számítok, s hamarosan hívni fogom valamelyik osztály élére. Háborúban egyszerre sok csoportvezetőt lecserélni nem lehet, de gondoltam, fokozatosan sikerül majd józanul gondolkodó, a sajátos magyar érdekekért harcolni tudó tiszteket magam köré gyűjtenem.

Gyorsan látnom kellett azonban, hogy nagyon nehéz lesz. A németek minden ilyen cserét gyanakodva figyeltek, s nem jó szemmel nézték, ha az ő beépített emberüket leváltottam. Némely esetekben elkerülhetetlen volt gyorsan cselekedni. Negyvenkettő elején, nem sokkal a délvidéki razzia után, a hadműveleti csoportvezetőt küldtem ki a frontra, borzasztó, miket összeírt a razzia parancsnokához intézett utasításaiban, Pesten is emlegették, itt is a fejemre olvasták. Vörös Jánost is többször meneszteni akartam, neki nagyon erős kapcsolatai voltak a németekkel, nem ment könnyen, de amaz emlékirata után végleg elegendő lett a törtetéséből, fölfelé buktattam, csakhogy a környezetéből elkerüljön.

(Édesem! Ha majd csakugyan elolvasad ezeket a papírokat, talán csak évek múlva, lehet, hogy elcsodálkozol, micsoda részletességgel próbálok neked beszámolni munkám körülményeiről: nem akarok fölöslegesen untatni ezekkel, de végtelenül fontos nekem most, hogy legalább te megértsd cselekedeteim indítékait, az meg csak úgy lehetséges, ha ismered azokat a

körülményeket, amelyek befolyásolták akaratomat, indulataimat: hát csak ezért ez az elkerülhetetlen részletezés. De lehet, hogy néha újra eluralkodik rajtam az a memorandumírói mánia, mint történt régen a hadi helyzetről szóló jelentéseimet írva: s megvallom, csak itt döbbsentem rá, hogy ez most nagy hasznomra válik, ahogy belefeledkezem ama régi dolgok részletes felidézésébe, így tudok csak teljesen kikapcsolódni a mostani nyomorúságos állapotokból, ha csak ideiglenesen is, de legalább képzeletben újra beleélni magam abba már csak emlékekben élő világba.)

Borzasztó volt, mintha minden sarokban állt volna a német katonai attasénak egy-egy besúgója, akár milyen bizalmas dologról, akár milyen halkán beszélgettünk, az attasé rövid időn belül már jelentette is Berlinbe. A doni vereség után az ezredes, aki a sajtóval tartotta a kapcsolatot, nem találta megfelelőnek, ahogy a lapok a 2. hadsereg katasztrófájáról írnak. Készített egy nagyobb elemző írást, összehívta a főszerkesztőt, beszélt nekik, aztán kiosztotta szövegét.

Nem tartottam a legszerencsésebbnek azt a fogalmazványt, de gondoltam, mégis jó, hogy illetékes helyről kap tájékoztatást a közvélemény egy jelentős háborús eseményről: sok a mindenféle mendemonda, ezt csak a hiteles tájékoztató tudja ellensúlyozni. A lapok hozták a jelentést, némelyek magyarázatot is fűztek hozzá, egy napilap, a Magyarság azonban egy szóval sem említette a doni ütközetet! Nos, gondoltam, ez mégis csak sok. Másnapra berendeltem a főszerkesztőt. Tudtam, hogy nem sokat ér az ilyesmi, de akkor sem akartam annyiban hagyni. Tudja meg legalább, mi a véleményem róla. Hát megtudta. Nem nagyon válogattam meg a szavaimat, gorombán leszidtam, hogy ha ennyire nem érdekli a magyarság sorsa, akkor jobb lesz az újság címét Németésre változtatni. Meg nyakon öntöttem még ilyen dolgokkal. Hebegett-habogott zavartan, miközben már nyilván jelentését fogalmazta önmagában. Pár nap múlva jött berlini attasénktól a jelentés: ott nagy felháborodással tárgyalják a vezérkari főnök kirohanását a Magyarság főszerkesztője ellen, elítélik, amiért arcátlanul szemére hányta németbarát viselkedését: nem maradt ki még az a mondatom sem, hogy örülni kellene az utóbbi idők német vereségeinek, mert így legalább majd ők is megtanulják, hogy ne legyenek olyan szemtelenül fölényesek... Istenem, gondoltam mindezt hallva, most már tudom, ha valami kellemetlenséget akarok a németek tudomására hozni, elég, ha az irodában elmondom valakinek, másnap vagy még aznap már Berlinben is tudnak róla.

Idegesítő volt ez, de tudomásul kellett venni, közben próbálkozva a légkör megváltoztatásával. Így egyszer a miniszterelnököt kértem fel, hogy egy tisztí értekezleten fejtse ki a magyar nemzeti érdekeket, rámutatva, hogyan lehet azokat legeredményesebben szolgálni az adott viszonyok között. Kállay valóban meggyőző előadást tartott, mondtam is utána neki: – Felnyitottad a tiszték szemét. Mától ezek a te embereid. Azt fogják csinálni, amit te akarsz... Összehoztam egy ilyen találkozózt a tábornokok meg a vezérkari tiszték és a kormányzó között is. Úgy éreztük, ez sem maradt hatástalan, de a mindennapi munka nehézségei éreztették velem, hogy amit megkezdtem, a megrögzött náci barát osztályvezetők lecserélését, folytatnom kell. Megbízható, nemzeti érzésű, rátermett fiatal tisztet kellett találnom. Negyvenkettő őszén kiutaztam a keleti frontra, amit a második hadseregnél láttam, az nem örömet, inkább szorongást okozott. A hadseregparancsnokságon folytatott beszélgetésen panaszt panaszra halmoztak. Aggasztott a helyzet.

Egy találkozásnak örültem meg igazán. Alighanem a visszaindulásom előtti napon kértem a hadseregparancsonkot, adjon mellém egy tisztet, aki elvezet a kormányzó fiával pár héttel előbb történt repülőszerecséltenség színhelyére. András Sándor repülő ezredest már előbb ismertem, a gyorsadtest keretében egy nehézbombázó-századot vezetett. Míg gépkocsikkal a helyszínre igyekeztünk, persze nem a régebbi, hanem az újabb eseményekről beszélgettünk. A Don menti hídfőcsatákban súlyos veszteségeket szenvedtünk, hihetetlennek tűnt, nem értettem, hogy eshet el egy-egy jelentéktelennek ígérkező ütközetben egyszerre annyi emberünk. A kiképzés bizonyult hiányosnak, gyatra a parancsnoklás, a tüzérségi fedezet nem megfelelő, mit kellene tenni, hogy lehetne a jövőben kevesebb áldozattal jobb eredményeket elérni? Ezekről faggattam, de nem kellett nagyon erőltetnem, érdekes megfigyelései voltak, szívesen beszélt róluk, s észrevételei alátámasztására néha segítségül hívta korábbi tapasztalatait is.

Hosszabb beszélgetésre azért nyílt alkalom, mert visszafelé jövet, gépkocsink meghibásodott, s több órát kellett várnunk a pótlás megérkeztéig. Különösen megkaptak az elődőmmel, Werth vezérezredessel kapcsolatos megjegyzései. Ezeket újra akartam hallani, hát rákérdeztem:

– Mit mondott Werth?

– Kérem, azt mondta, az olyan következtetések levonása nem tartozik az én munkakörömbe.

– Kérem, azt mondta, az olyan következtetések levonása nem tartozik az én munkakörömbe.

– Ugye? És milyen következtetések voltak?

– Szerintem nagyon fontos, a vezérkari főnök s az egész katonai vezetés számára nagyon fontos következtetések. Én azért is merészkedtem előadni őket.

– És ő ezekről nem akart tudomást szerezni?

– Nem. Kereken kijelentette, ne foglalkoztassanak ilyen gondolatok.

– Tudom, jól ismertem én is. Fontos gondolatok csak az ő agyában születhettek, vagy inkább: az volt a fontos, csak az, amit ő agyalt ki. Ő erőltette ránk ezt az örültséget is, ezt a háborút, minek kellett ez nekünk... – néztem ki a kocsni ablakán a félelmetesen nagy orosz pusztaságba. – Beugrani egy ekkora marhaságba...

– Erről volt szó. Én is erre akartam figyelmeztetni. Láthattam a kijevei páncélos csatát, német tisztekkel is beszélgettem a tanulságairól. Az tény, hogy az oroszok okultak a franciák katasztrófájából s a támadó német páncélosokkal saját páncélos tömegeiket állították szembe. Szerintem ennek döntő jelentősége van. S alighanem a német Blitzkrieg-álmok végét jelenti. Tudtam, hogy a mi vezérkarunkban is sokan ilyen álmokban ringatják magukat, s gondolva, hogy ha ezektől nem szabadulunk meg, annak súlyos következményei lehetnek, hát ezért tartottam kötelességemnek szólni...

Szinte szóról szóra egyetértettem vele. Saját tapasztalataim alapján én is hasonló következtetésekre jutottam. Mondtam is ezt neki, hozzátéve még, hogy hasonlóképpen vélekedik a kormányzó is. Meggyőződésünk, hogy nekünk nincs mit keresnünk a nagyhatalmak háborúiban, az óriások letaposnak bennünket, ezért kell minél előbb kikerülnünk a nagy dulakodásból. Őszintén beszéltem vele, s ha kezdetben dühöngtem a gépkocsi meghibásodása, a kényszerű várakozás miatt, aztán örültem, hogy nem veszett kárba az idő, emberemre akadtam, mindjárt tudtára adtam:

– Ha most a harcvonalról hazatérsz, készülj fel, hogy november egytől te leszel a légierők vezérkari főnöke. Épp ilyen ember kell nekem oda.

– Én a légierők vezérkari főnöke?

– Csak nem ijedtél meg?

– Ijedős nem vagyok.

– Akkor jól van. Már azt hittem – tréfálkoztam.

Homlokáról csak nem tűntek el a ráncok.

– Van több rangidős bajtársam...

– Gondolod, sérti majd az önérzetüket?

– Nem néznék jó szemmel...

– Tudom. Éreztem ezt az én kinevezésemkor is. De legfeljebb énám orrolnak, te azzal ne törődj!

Nem ellenkezett, s már az első hónapok után örültem, hogy nem csalódtam benne: mikor a németek a repülőterek használatát kérték, alighanem negyvenhárom elején, akkor volt bátorsága nemet mondani. Ugyanígy több más esetben.

Látod, a sok szörnyűség, a rengeteg leküzdhetetlen nehézség között akadtak ilyen apró örömök: fontosnak tartottam ezeket a sikereket, úgy éreztem, hasznára válnak a szolgálatnak, s azt a törekvésünket támogatják, hogy ha már belesodródtunk ebbe a szerencsétlen háborúba, hát minél kevesebb áldozattal járjon. Minden intézkedésnek, átszervezésnek ezt a célt kellett szolgálnia. Nehezen ment ez nagyon, de éppen azért, ha egy-egy ilyen lépésem sikert ígért, annak igazán tudtam örülni, s reméltem, hogy a pályám végén, akárhogy fejeződik is be, nyugodt lelkiismerettel állhatok a nemzet színe előtt: nem kell szégyenkezni, s neked sem, mert nem lesz olyan becsületes ember, akinek férjed nem tudná állni a tekintetét, aki előtt le kellene sütnie a szemét.

Most csakugyan a végén állok, nemcsak a pályámnak, az életemnek is vége szakad, s ahogy szerdán délelőtt, a tegnap abbahagyott leveletem folytatva, az ítélet (az utolsó ítélet?) kimondására várva, korábbi szándékaimat, tetteimet és mulasztásaimat számtalan-szor fölülvizsgálva, újra megpróbálom a legnehezebbet: őszintén szembenézni önmagammal (mert az ámitásnak, önámításnak már igazán semmi értelme sincs), most az utolsó, talán a legutolsó alkalommal is úgy érzem: szégyen nélkül állhatok a nemzet ítélőszéke elé. S nem csak ott: az itteni tárgyalás végén sem én leszek az, akinek szemlesütve kell várnia az ítélethirdetésre. Ha másért nem, azért érdemes volt, szembeszállva minden kísértéssel, mindig következetesen kitartanom, önzetlenül és becsületesen: mindig hittem, sosem hittem megingathatatlannabbul, hogy egyedül csak ennek, csak a becsületes helytállásnak van értelme. Ha az én helyzetemben az ember egyáltalán beszélhet még az értelemről...

Beadták az ebédet, káposzta, úgy látszik, hús is van benne, nem néz ki rosszul, olyan valami, mint a kolozsvári káposzta. Még ha étvágy is lenne hozzá. Hogy enne az, aki tudja, hogy három óra múlva fogják előtte felolvasni a halálos ítéletét? Vagy? Ha nem reménykedhetek is, mégis, végeredményben nincs kizárva, hogy...

Csakugyan nem volt rossz a káposzta. Talán azt is mondhatnám, hogy otthonias íze volt. De hát ez, most ez is csak az én szomorú sorsomat juttatja eszembe, amit kénytelen vagyok a két kommunista rendszer összjátékának köszönni. Már Pesten mondta a védőm, hogy az a kis feketebajszú, feketekalapos, aki a repülőtéren, kezében papírral, ceruzával várt bennünket, s aki a kihallgatást is megkezdte, hogy az is egy Moszkvából hazairányított kommunista rendőrőrnök volt: hát moszkvai közvetítéssel, vagy anélkül is, megértették egymást ezekkel, egy iskolát jártak ki, egyforma módszerekkel dolgoznak. Talán egyszer majd,

talán nem is sokára megértik az emberek, hogy azoknak volt igazuk, akik a kommunista veszedelemtől féltek mindenekelőtt...

Lehet, hogy mégis igazat kell adnunk azoknak a bajtársaknak, akik tavaly májusban, júniusban szervezkedtek, és felajánlották az amerikaiaknak, hogy együtt harcoljunk tovább az előrenyomuló kommunizmus ellen. Nem akartam hinni az otthonról érkező, az oroszok kegyetlenkedéseiről szóló rémhíreknek. Gyorsan meggyőződhettem róla, a valóság a rémhíreket is messze felülmúlta...

(folytatása következik)

